

Elvir Musić

Različiti pristupi tumačenju Hafizovog *Divana* (Tabatabaji / Saadatparvar, Hatmi Lahuri, Sudi Bosnavi)

UDK 821.222.1.09-1 Shirazi
801.73

Hadže Šemsuddin Muhammed Hafiz Širazi pjesnik je koji je svojim doživljajem poezije i jedinstvenim pjesničkim darom pokrenuo istinsku revoluciju u samom pristupu poeziji pisanoj na perzijskom jeziku. Njegovo poigravanje sa značenjem riječi, semantička slojevitost koja krase njegove stihove i brojne nejasnoće prerasle u legende nadvijene nad njegov život, u konačnici su iznjedrili gazele nastale kao spoj Mevlaninih gazela ispunjenih gnostičkom tematikom i Sa'dijeve lirske gazela. Upravo ta karakteristika Hafizovih gazela, nastalih kao spoj svetog i profanog, nižesferja i višesferja, potaknut će brojne učenjake, gnostike i filozofe da se odvažavaju upustiti u tumačenje njegovih gazela.

U ovom radu predstavljena su tri različita pristupa tumačenju jednog Hafizovog gazela i tri različita tumačenja nastala na osnovu različitosti u početnim tačkama s kojih je stupljeno u samo tumačenje. Različitosti u doživljaju Hafizove poezije pokazuju koliko je ta poezija jezgrovita i koliko je mnogo različitih značenja moguće u njoj pronaći, kao i to da se značenje stihova ovog briljantnog pjesnika iz Širaza može otkriti kroz formulu: tekst + životno iskustvo + obrazovni nivo čitaoca = značenje.

Ključne riječi: Hafiz, Divan, Sudi, gazel, tumačenje

Tesavufska književnost već stoljećima privlači pažnju poklonika lijepe riječi i mudre misli, a nerijetko se dešavalo da i poezija pjesnika za koje ne postoje jasni dokazi da su bili dijelom formalnih tesavufskih tradicija bude tumačena kroz prizmu tesavufskog nauka. Također, postoje i pjesnici koji su svojim mislima uspjeli nadvladati karakteristike svojstvene tesavufskoj književnosti i misli kojima se ova književnost odlikuje, a da ne postoje jasni pokazatelji da su ikada bili formalno dijelom nekog od sufijskih bratstava. Uglavnom se poeziji tih pjesnika može pristupiti na razne načine i sagledati je iz različitih uglova, te kroz taj proces analize i tumačenja mudrih misli utkanih u lijep izraz stići do, uistinu, korisnih zaključaka u kojima je skriven potencijal poticanja potpunog preobražaja čitaočeve nutrine. Među pjesnicima za koje se ne može bezrezervno tvrditi da su bili dijelom tesavufske tradicije ili nekog posebnog sufijskog reda, a čije riječi neodoljivo podsjećaju na klasični tesavufski pjesnički izraz, posebno mjesto zauzima Šemsuddin Muhammed Hafiz Širazi. Iako postoje tvrdnje da je pripadao redu Hadžegana, preteči nakšibendijskog tarikata, ostaje jasno samo da te tvrdnje ne mogu biti potkrepljene njegovom poezijom i da je s pirom nakšibendijskog tarikata, Muhammedom Behaaddinom Nakšibendom, bio savremenik. Hafiz se rodio 1315. godine u Širazu i u istom gradu je 1390. godine i preselio na Ahiret, a pir Nakšibend rodio se 1318. godine u Buhari, gdje je 1389. godine i napustio svijet prolaznosti. Osim toga, i Hafizova kritika sufija doprinosi stavu da nije pripadao niti jednom zvaničnom sufijskom bratstvu. Mnogo je, međutim, realnija tvrdnja da je bio uvejsija i da je Pir-i mugan (Starac magova), ustvari, njegov duhovni učitelj iz svijeta skrivenosti koji ima pristup izvoru mudrosti s kojeg su se napajali mudraci od prvoga do današnjeg dana. Pitanje o tome je li Hafiz bio arif i sufija već desetljećima potiče razna istraživanja u njegovom rodnom Iranu i svaki istraživač u stanju je prezentirati dokaze kojima potkrepljuje svoje tvrdnje.¹ Upravo ta i takva mistifikacija Hafizove poezije daje toj poeziji posebnu draž mističnosti, što čitaocu opet nudi izuzetnu priliku da Hafiza otkriva kroz formulu: tekst + životno iskustvo + obrazovni nivo čitaoca = značenje.

Razlike u pristupima Hafizovom *Divanu* i polazišnim tačkama s kojih razni tumači mudrosti kreću u zagrljaj ovom jedinstvenom poetskom djelu u konačnici rezultiraju različitostima u samim tumačenjima. U ovom radu prezentirat ćemo tri različita tumačenja jednog Hafizovog gazela: tumačenje Hafizovog *Divana* nastalo kao zapis Alija Saadatparvara s predavanja glasovitog učenjaka Allameh Tabatabajia objavljeno u deset tomova, četverotomno gnostičko tumačenje Hafizovog *Divana* koje je pripremio Hatmi Lahuri i četverotomno Sudijevo Tumačenje Hafizovog *Divana*, čime je naš Ahmed (Muhameda) Sudi Bosnavi ovo remek-djelo perzijske književnosti nastojao približiti nivou razumijevanja perzijske poezije kod osmanske inteligencije.

جان ما سوخت پیرسید که جانانه کیست	یارب این شمع دل افروز ز کاشانه کیست
تاد آغوش که می خند و بختانه کیست	حایا خانه برانداز دل و دین من است
راح روح که و چنان ده پمانه کیست	باده لعل لبش کز لب من دور مباد
باز پرسید خدا را که به پروانه کیست	دولت صحبت آن شمع سعادت پرتو
که دل نازک او مایل افسانه کیست	می دهد هر کسش افونی و معلوم نشد

¹ Mutahari, 2009: 14-15.

یارب آن شاموش ما رخ زهره جبین
آن مب لعل که ناخونده مرا کرد خراب
کفتم آه از دل دیوانه خاطر بی تو

در یکنای که و گوهر یک دانه کیست
بمشتین که و بکاسه و پانه کیست
زیر لب خنده زمان گفت که دیوانه کیست

*Rabbi! Ona svijeca što noć obasjava, čije li gnijezdo svjetlošću nadsvija?
Dušu nam je sagorjela, koga htije i s kim gnijezdo svija?
Trenutno mi srca kuću ruši, ni mom dinu smilovat' se neće,
U čijem li zagrljaju spije? Uz koga li svoje gnijezdo svija?
Rubin boje usana joj vino – od usne mi daleko ne bilo! –
Čiju dušu sada krijepi, kome vrč sada služi, oko koga li se vija?
Sretnica što s onom svijecom što blagostanje širi u sohbetu uživa,
Zarad Boga, upitajte, čija li je leptirica pa joj svijeca takva sija?
Svako je svojom pričom privoliti sebi htije, ali nejasno ostade
Njenom nježnom srcu dragom čija priča uvijek prija?
Bože, mjesec lica, sjevernjača čela, povrh svega carskoga držanja,
Čiji li je biser krupni, dragulj čedni, kome li je najmilija?
Ono rubin vino što me opi bez da kušam i njegove kapi,
S kim li sjedi i s čijeg li vrča i pehara slasno se ispija?
Rokoh: "Ah i žal je ludom srcu Hafizovom kada tebe uz njeg nije!"
Uz smiješak što šapat joj prati, reče: "Za kim li je ono divanija?"*

* * *

Nakon što se obreo u duhovnom stanju odvojenosti od Voljenog, Hafiz se u ovom gazelu javlja u svojstvu osobe dospjele na stupanj ispoljavanja strasne žudnje i čežnje za Voljenim pa kaže:

*Rabbi! Ona svijeca što noć obasjava, čije li gnijezdo svjetlošću nadsvija?
Dušu nam je sagorjela, koga htije i s kim joj duša gnijezdo svija?*

Tabatabai / Saadatparvar: Bože Veličanstveni! Voljeni mi se u noćnoj tmuni ukaza i odmah potom lice skri, ne dozvoljavajući mi da ga se sit nagledam. Šta li smjera? Pošto sada moje srce spali vatrom svoga očitovanja i ode, čijim li će voljenim postati? Da li će i njega nakon susreta podvrgnuti kušniji svoje odvojenosti? Na drugom mjestu kaže:

*Sinoć je, lica zarumenjenoga, dolazila
Gdje li je opet neko jadro srce zapalila?
Tradicija zaljubljenih ubijanja i gradova uzbunjivanja
Odjeća to jedna bješe što po mjeri joj se krojila.
Duše zaljubljenih na svom licu rutvicom smatra,
Pa je da bi je spalila vatru lica svoga raspalila. (181. gazel)*

U konačnici, želi reći slijedeće:

*Gospodaru, molim ti se, da se dost što svijetom šeta
Zdravo vrati i izbavi me iz kandži melameta.
Donesite meni zemlju po kojoj on oputova,
Pa da je ja nastanim na oči što gleda svijeta. (88. gazel)*

(Sa'adatparvar, 1380: II/18.)

Hatmi Lahuri: Ovaj jedinstveni gazel može se smatrati svojevrsnim na'tom Prvom svjetlu – neka je salat i selam na njega i njegovu porodicu – kroz prizmu stanja u kojem duhovni putnik bude toliko zanesen stanjem duhovnog zanosa i užitka da nije u stanju sagledati bivstvo nikoga drugog pa samim tim nije u stanju ispoljiti ni poštivanje osnova lijepog ophođenja prema drugima. Svijeća se u djelima pojedinih spoznajnika Istine javlja u svojstvu termina kojim je značenjski obujmljena sveta suština bivstva reflektiranog kroz svojstva hazreti Poslanika – salallahu alejhi ve sellem – koji obasjava skupove srca i duše svih dosegalaca savršenosti. Oni su, zaista, Hazretovom svjetlošću osvijetljeni pa svakog časa napreduju ka savršenijem stupnju, a svi stupnjevi skupova čistih i plemenitih duša i sve duhovne postaje ugodnika bivaju osvijetljene blistavošću svijeće njegove ljepote i presvijetlog bivstva:

*Pošto zasvijetli Sunce muhamedanske ljepote,
Sve čestice ovog svijeta vječni život zaimaše.
Slikar stvaranja pošto sliku svijeta slikao je,
Naum Njemu Ahmedovo lice naslikat' bijaše.*

S obzirom na ponuđeno pojašnjenje, moguće je pretpostaviti zašto je Hafiz napomenuo da svijeća o kojoj pjeva nije svijeća koja obasjava prostor u izvanjskom svijetu, nego svijeća koja obasjava srca. Upravo zbog toga šejh Nizami – Allah mu tajnu posvetio – kaže:

*To je svjetiljka koja dok svjetlost ne oslobodi,
Oko svijeta svjetlost ni iz daleka ne pohodi.
To je svjetiljka kojom svako oko gleda,
Veličanstvo postojanja od njenog je pogleda.
(Šerefnameye Nizami, 15-16. bejt)*

Ljubavlju usplahireni duhovni putnik, koji u sebi osjeća silinu božanske ljubavi što je izvoriste vječnoj ljepoti i neprolaznoj savršenosti, u nastojanju da nadvlada taj zanos povikuje: O, Gospodaru moj! Iz čijeg li se gnijezda javlja ona svijeća što obasjava skupove srca i duše svih dosegalaca savršenosti, i što daruje bivstvovanje svakoj čestici svakovrsnog postojanja?! U ovom tajnovitom pitanju koje ističe arif iz Širaza naslućujemo jednu vrlo profinjenu zabilješku koja bi se mogla izgovoriti slijedećim riječima: Gospodaru moj, Ti najbolje znaš da se ta svijeća javlja iz kuće Tvoje milosti i obasjava vascijelu vasionu. Ti to najbolje znaš, jer Ti si Tajna tajne, Svjetlost svjetlosti i Vlasnik svebivstva. Upravo zbog toga Hazreti Muhammeda i spominjemo kao dragulja Kuće dobrostivosti. Tumačeći ajet: *Allah je izvor svjetlosti nebesa i Zemlje! Primjer svjetlosti Njegove je udubina u zidu u kojoj je svjetiljka, svjetiljka je u kandilju...* (Kur'an, 24:35), Ibn Abbas u tefsiru *Haqayiq* ističe da je citiranim ajetom ukazano na hazreti Muhammedovo, s.a.v.a., blistavo bivstvo, jer je njegovo postojanje svjetlost, njegova narav je svjetlost i njegova uputa je svjetlost.

Značenje drugog stiha: Ona svijeća koja obasjava srca svih stanovnika ove prostrane planete, ispunjavajući svaku česticu egzistencije svojom svjetlošću, nas uboge nesretnike shrvane ljubavlju spaljuje distanciranjem od vlastite svjetlosti i odbacuje u utrnuće. O, dobrohotni i plemeniti prijatelji, propitajte malo iz hazni kojeg uglednika se dijeli istinski život ispunjen najljepšim značenjima pa da se i mi pred njegovim stopama prostremo po zemlji i rukama latimo za njegove skute. Pomozite nam ne bismo li i mi, zahvaljujući riznicama Milostivog, stigli do toliko željene upute. (Ĥatmi Lāhūrī, 1376: I/674-675.)

Sudi Bosnavi: Iz čije li kuće blista ona svijeća koja srca ispunjava ljubavnim zanosom i misli zanosno usplahiruje ljubavnom čežnjom? Kojih roditelja li je dijete ova svijeća što je raspalila vatru u našim srcima. Upitajte u koga li je ta ljepotica zaljubljenica i kome li srce privlači.

Hafiz želi saznati gdje se nalazi dom njegove voljene kako bi joj se s vremena na vrijeme obratio i kako bi posegnuo za utjehom u njenoj ljepoti. (Sūdi Bosnavi, 1374: I/430.)

* * *

*Trenutno mi srca kuću ruši, ni mom dinu smilovat se neće,
U čijem li zagrljaju spije? Uz koga li svoje gnijezdo svija?*

Tabatabai / Saadatparvar: U ovom času u kojem mi se Voljeni pokaza s namjerom da utrne i spali moje bivstvovanje, te svojom privlačnošću od mene odstrani moja suhoparna i širokom protkana djela kako bi me u cijelosti usmjerio prema Njemu i Njegovoj sveobuhvatnoj ljepoti, ne znam u čijem zagrljaju bijaše i za čijim ubistvom će posegnuti. Na drugom mjestu kaže:

*Svoja dva crna solufa ponovo si u kovrdže uskovrdžala,
Pa si moje zaneseno stanje, opet time uskovitlala.
Od tog tvoga lijepog lica, urokljive oči nek' budu daleko,
Jer bocnula si danas mjesec, a sunce njime zasjenila.
Pehar moga uživanja kamenom si pogodila, ali opet
Šta se tebi može reći? Opet si srce pehar pogodila. (318. gazel)*

Želi to ovako reći:

*Opet dođi i mom tužnom srcu dušom svojom bliska budi,
I najskrivijim tajnama sagorjelom mu pouzdanik iskren budi.
Tugujući za rubinom životvornim srce mi se u krv pretvori
O škrinjo ljubavi! Istim onim pečatom i znakom obilježena mu budi. (339. gazel)*
(Sa'adatparvar, 1380: II/19.)

Hatmi Lahuri: Hafiz Širazi u ovom distihu vrlo jasno ispovijeda vrhunac svoje zaljubljenosti i duhovne naklonosti prema svetosti časnog Poslanika svih svjetova. Da iz ovog distiha imamo priliku iščitati najuzvišenije izraze iskrene ljubavi neopterećene bilo čime, pa ni samom sobom, potvrđuje nam način na koji pjesnik iskazuje svoju ljubav – svakom riječju niječući vlastito bivstvo i smatrajući se svakovrsnim siromahom u odnosu na svebogatstvo Voljenog i Njegovog poslanika. Upravo to i jeste stupanj duhovne zaljubljenosti na kojem duhovni putnik zanemaruje svoje biće sa svim svojstvima obistinjivim u svijetu bivstvovanja, smatra se siromašnim i jadnim, te čini sve kako bi se utopio u Biće i svojstva Voljenog i kako bi utonuo u Njegova svojstva do stupnja spoznaje vlastitoga nepostojanja, odnosno postojanja unutar postojanja Svepostojjećeg. “Siromah je onaj koji nema ni srca ni vjere.” Ova rečenica odnosi se upravo na spomenuti duhovni stupanj. Kao da nam želi reći da silinom svoje ljubavi nastoji srušiti kuću svoje prolaznosti i srčanim vidom se osvjedočiti u trenutak u kojem će ta predivna svjetlost svijeće koja obasjava svepostojanje nastaniti srce obradovanih i blagodaću sreće ukrašenih iskrenih robova Božijih. (Ḥatmī Lāhūrī, 1376: I/675.)

Sudi Bosnavi: Ona svijeća što osvjetljava srca, a koja trenutno urušava kuću i moga srca i moje vjere, s kim li dijeli postelju, s kim besjedi i s kim li kuću dijeli. Kad već mene uništava, ima li bar neko koga oplemenjuje i gradi.

Pojedinci su Hafizu zamjerali ovako iznesenu primisao, tvrdeći da nije dostojno jednog takvog uglednika da iznosi takve tvrdnje o voljenoj, odnosno da tvrdi da je s nekim drugim u zagrljaju skončala. Neki su opet stali u njegovu odbranu, tvrdeći da je takve riječi izrekao u trenucima povrijeđenosti. Treći su odbili tvrdnju ovih drugih, ističući da zaljubljenom nije primjereno da tako optužuje voljenu, ma koliko da bio povrijeđen. Naglašavali su da se takve riječi ne smiju potkrasti nekome Hafizova ugleda. Četvrti su opet rekli: u ovom bejtu riječcom “ke” jasno je naglašeno da Hafiz kada pita po čijoj li se kući kreće njegova voljena pritom misli na njene roditelje, odnosno na roditeljsku kuću. Dakle, u zagrljaju kojih roditelja je moja voljena? Na ovaj zaključak ukazuje i sadržaj prvog bejta u kojem pita: Dijete kojih roditelja je moja voljena? (Sūdi Bosnavī, 1374: I/430-431.)

*Rubin boje usana joj vino – od usne mi daleko ne bilo! –
Čiju dušu sada krijepi, kom vrč služi, oko koga li se vija?*

Tabatabai / Saadatparvar: Voljeni! Bože, uvijek mi Tvoja ljepota privlačnom bila kako bih s Tvojih usana kušao vodu života i opstojnosti u Tvojim svojstvima! Ali, sada ne znam ko se, osim mene, okorištava o piće Tvojih očitovanja i kome trenutno, osim mene, kradeš srce? Želi reći:

*Ljepota ti vječno u usponu bila!
Lice ti svakog dana poput lale bilo!
Stas svih ljepotana na svijetu što ima,
Povijen, stas tvoj viti po vasdan služio!
Ma gdje bilo neko srce što za Tobom tuguje,
Bez strpljenja i spokoja, i smiraja bilo!
Ko god na odvojenost tvoju nije čedno svi'ko,
Izvan halke susreta sa Tobom svakog časa bio!
Rubin usne Tvoje što su Hafizova duša,
Od usana ništavnih škrtaca podaleko bile! (161. gazel)*
(Sa'adatparvar, 1380: II/19-20.)

Hatmi Lahuri: Sintagma *šamē delāfrūz* (svijeća što srce obasjava) u ovom distihu prepušta mjesto sintagmi *mey-e la'l* (vino boje rubina). Zanimljivo je da se u irfanskoj terminologiji muhamedanska svjetlost predstavlja i kao vino boje rubina čije ispijanje zaljubljenog odvodi u prostranstvo opijenosti i nebitka, odnosno spoznaje vlastitog nebitka u odnosu na Božiji svebitak. S obzirom na to da ima takvo svojstvo pomoću kojeg zaljubljenog iz mnoštva može povesti ka spoznaji Jednoće, vino boje rubina, koje simbolizira muhamedansku svjetlost, javlja se u jednom novom značenju, a to je svjetlost Jednoće koja osvjetljava Božije svebivstvo manifestirano i kroz mnoštvo posredstvom kojeg se uprizoravaju slike svijeta postojanja. Časni Poslanik, s.a.v.a., je rekao: “Uistinu je Uzvišeni Allah moj nur stvorio od nura svoga lica (Bitka).” Stvaranje se ovdje odnosi na uprizorenje i otkrivanje Poslanikovog bića svjetovima, pri čemu je njegovo časno biće osvjetljeno svjetlošću lica Uzvišenog. Hakikat-i Muhammedija upravo zbog toga i jeste odraz Bitka Jedinoga Boga u času uprizorenja prve jasnosti Muhammedovog postojanja. Razmotrimo li vino boje rubina u značenju muhamedanske svjetlosti, zaključit ćemo da onaj koji ne uspije ispiti gutljaj tog vina, ustvari, ne uspijeva spoznati Hakikat-i Muhammediju, jer je nemoguće spoznati svjetlost ako se ne posjeduje iskustvo

svjetlosti, odnosno ako se potencijal spoznaje svjetlosti ne otkrije u vlastitoj nutrini. Što se tiče drugog stiha, nužno je obratiti pažnju na semantičku slojevitost Hafizovih riječi u čijem se epicentru na nivou ovog distiha javlja leksema peyman (ugovor, sporazum, prisežni dokument) i peymane (vrč, pehar, duša). Uzevši u obzir ovu semantičku raznovrsnost, stići ćemo do skrivene poruke kojom Hafiz želi potvrditi da je blistavi bitak hazreti Muhammeda, ustvari, besposrednična manifestacija svjetlosti Božije Jednoće koja je svojom nadnaravnom ljepotom potaknula snaženje ljubavi u Hafizovoj nutrini, dovela ga do stupnja opijenosti i utruća bez kojeg je nemoguće osjetiti istinsku spoznaju Božijeg svebivstva. Hafiz još moli iskrene prijatelje da Voljenog upitaju kome daruje darove iz riznica svoje milosti pa da i njega povuče za skute i založi se za snaženje ljubavi u njegovoj nutrini. (Ḥatmī Lāhūrī, 1376: I/676.)

Sudi Bosnavi: Rāh je u ovom bejtu vino, a rūh je duša. Dušu ne poznaje niko. Nije je poznavao ni časni Poslanik, s.a.v.a., uprkos silnoj časti kojom je bio počašćen. Kao što kaže Ibn-i Kemal:

*Kako da svaki glupan usnu njenu da poznaje,
Kada vele da ni Pejgamber tajnu duše nije znao?!*

Vino usana boje rubina moje voljene – ne dao Bog da se udalji od mojih usana – čija li duša pije i čiju li dušu krijepi? Kome li moja voljena dodaje vrč s vinom svojih usana? S kim li se dogovorila da ga napaja s vrča svojih usana? U tumačenju ovog bejta Hafizu su zamjerali da je Uzvišenog Gospodara previše unizio ovim svojim poređenjem. (Sūdī Bosnavī, 1374: I/431-432.)

*Sretnica što s onom svijećom blagostanje širi u sohbetu uživa,
Zarad Boga, upitajte, čija li je leptirica pa joj svijeća takva sija?*

Tabatabai / Saadatparvar: O, prijatelji! Sabesjedovanje s Hazreti Voljenim bijaše mi istinskom prilikom i blaženstvom koje dušom oćutih. Tako vam Boga, upitajte kome li ta blaženost pripade poslije mene? Ovim biranim riječima zaškao je ponovni susret, te je htio reći:

*Uđi, pa da u ovo umorno srce snaga uđe opet,
Dođi pa da u ovo mrtvo tijelo duša uđe opet!
Dođi, jer tvoja udaljenost oči moje tako sklopi
Raskriljenje tvojih vrata susreta ih možda otvori opet.
Pred zrcalom moga srca, sve ono što imadem,
Osim primisli o tvojoj ljepoti ništa se ne zrcali, opet! (319. gazel)*

(Sa'adatparvar, 1380: II/20.)

Hatmi Lahuri: Leptirica u ovom distihu metaforički je prikaz srca duhovnog putnika zaljubljenog u ljepotu časnog poslanika Muhammeda, s.a.v.a. Hafiz se ponovo javlja u svojstvu iskrenog zaljubljenog duhovnog putnika, koji sve iskrene i savršene Božije robove skrušeno moli da mu pomognu kako bi se raspitao i razvidio s kim se druži i čiju blizinu uljepšava ona svijeća što svojom svjetlošću obasjava oba svijeta. On sve iskrene i savršene Božije robove koji, zahvaljujući svojoj duhovnoj savršenosti i čistoti svoga srčanoga vida mogu sagledati blistavost Božijeg svepostojanja, moli da mu kažu čije li srce u tom trenutku obasjava ta svijeća blagorodne blistavosti. (Ḥatmī Lāhūrī, 1376: I/676.)

Sudi Bosnavi: U ovom distihu riječ *parvāne* može se razmatrati i u značenju carskog pisma, svojeručnog carevog fermana ili hat-i šerifa što ga vladar, u skladu s vlastitom odlukom, piše i dostavlja određenoj osobi na koju se sadržaj tog fermana odnosi. Parvāne je ujedno i izaslanik koji taj carski ferman dostavlja osobi kojoj je napisan. Među nearapskim vladarima to je bio položaj dodjeljivan osobama od posebnog povjerenja.

Tako vam Boga, upitajte čiji je posebni izaslanik sabesjednik te prelijepa svijeće koja blista blagorodnošću! Na čije li je čelo pisac sudbine u praiskonu zapisao i kome li je odredio tu počašćenost sabesjedništva s voljenom? (Sūdi Bosnavī, 1374: I/433.)

* * *

*Svako je svojom pričom privoliti sebi htio, ali nejasno ostade
Njenom nježnom srcu dragom čija priča uvijek prija?
Bože, mjesec lica, sjevernjača čela, povrh svega carskoga držanja,
Čiji li je biser krupni, dragulj čedni, kome li je najmilija?*

Tabatabai / Saadatparvar: Znadoh da je vascijeli svijet postojanja zaljubljen i očaran mojim Voljenim, jer:

أَبْتَدَعَ بِقُدْرَتِهِ الْخَلْقَ أَبْتِدَاعًا، وَاخْتَرَعَهُمْ عَلَى مَشِيئَتِهِ اخْتِرَاعًا، ثُمَّ سَلَكَ بِهِمْ طَرِيقَ إِرَادَتِهِ، وَبَعَثَهُمْ
فِي سَبِيلِ مَحَبَّتِهِ

“Svojom snagom i moći novostvorio je sva stvorenja. Svojom voljom ih je (iz apsolutnog nebitka) stvorio u posebnom obliku, te ih je potom usmjerio putem svoje volje i proživio na putu svoje ljubavi i prijateljstva svoga.”

Ali, opet ne znam kome je usmjerio svoju posebnu pažnju? Nekoliko trenutaka je mene obasuo svojom posebnom pažnjom. No, sada ne znam “čiji je krupni biser i jedinstveni dragulj”?

Hoće reći:

أَسْأَلُكَ بِسُبْحَاتِ وَجْهِكَ وَبِأَنْوَارِ قُدْسِكَ، وَأَبْتَهْلُ إِلَيْكَ بِعَوَاطِفِ رَحْمَتِكَ وَ لَطَائِفِ بَرِّكَ، أَنْ
تُحَقِّقَ ظَنِّي بِمَا أَوْمَلُهُ مِنْ جَزِيلِ إِكْرَامِكَ، وَ جَمِيلِ إِنْعَامِكَ فِي الْقُرْبَى مِنْكَ، وَ الزُّلْفَى لَدَيْكَ ، وَ
التَّمَتُّعَ بِالنَّظَرِ إِلَيْكَ

“Tvojim čistim i svetim licem (imenima i svojstvima) i tvojim nurovima (Bitak) Te molim, i Tvojim milošću ispunjenim nježnostima, i Tvojim milostima najljepšim Te skrušeno preklinjem i od Tebe ponizno tražim da mi obistiniš moje misli o Tvome neizmjernom darivanju i predivnim blagodatima Tvojim, i što želim od bliskosti s Tobom, blizini i počašćenosti blizu Tebe, i da me okoristiš svojim očitovanjem.”² Ovim želi reći:

*Milošću me Ti pogledaj, jer meni o ovom zaljubljenom,
Bez pomoći milošte Tvoje, nijedan pos'o ne ide k ostvarenom!
Na iskraju, o care ljepote i ljupkosti, mnogo li je
Da sa rubin usana tih Tvojih so se združi sa mojom ranom?
Hej, Boga ti, upitaj Ti za stanje srce izgorjelo
Nije čudo ako car sultana pomiluje svog derviša usnom. (334. gazel)
(Sa'adatparvar, 1380: II/20-21.)*

² *El-Bihar*, sv. 94, str. 145.

Hatmi Lahuri: *Afsāne* je riječ koja pronosi nekoliko značenja, a najčešće se koristi u značenjima priča i vradžbina. Vradžbine su riječi koje izgovaraju vračari kada na nekog hoće baciti svoje prokletstvo. U prvom značenju, odnosno u značenju priče, koristi se isključivo za označavanje priča o prošlim vremenima koje u sebi pronose određene poruke i moralno-didaktičke pouke. U ovom distihu javlja se u oba značenja i otkriva dva različita nivoa jedne te iste poruke o nužnosti prispjeha u pričama prethodnih generacija opisanoj Ahmedovoj svjetlosti koja obasjava tamu i neutralizira vračarske vradžbine. Hafiz u ovom distihu, međutim, ponovo moli za odgovor koji i sam zna, ali u prvi plan ističe svoju skrušenost i poniznost, odagnavši od sebe čak i primisao o vlastitom znanju. Akcentiranjem pitanja o tome čijoj je priči draga naklonjena i kojim se putem stiže do jedinstvene muhamedanske svjetlosti koja rastjeruje tamu, pjesnik ističe i vlastitu molećivost kojom želi privući pažnju Gospodara svih svjetova. Kao što reče Šejh al Islam, k.s.: “Danas ga svako zove i priziva, ali samo On zna koga će posjednuti na tron prihvaćenosti.”

Drugi distih: Slika poređenja mora biti ljepša od upoređenog da bi se naglasila neka osobina upoređenog i da bi samim tim poređenje uspjealo. Međutim, duhovni putnik svjetlost Muhammedovu, s.a.v.a., nema s čime uporediti da bi dočarao njenu neskakidajnost. Zar je moguće da bilo šta može biti ljepše od te svjetlosti? Tako jedan pjesnik veli:

*U ljubavi prema Tebi ljubim sve što Ti sličī,
 Ašik sunca i mjeseca postao bih jer na Tebe liči.
 Zaljubljeni samo malo utjehice željno htije,
 Tā gazela lijepom oku Lejlinome ravna nije.*

Ovaj distih u simplificiranom značenju mogao bi ovako glasiti: Gospodaru moj, onaj car kraljevstva ljepote i značenja što je ljepši od Sunca i Mjeseca, kojemu zaljubljenomu je voljeni i kojem tragaocu je suđen kao sabesjednik? Zaljubljeni čini sve kako bi voljenoj odvratio pažnju od ogledala, jer zna da bi se, ugleda li u ogledalu odraz svoje jedinstvene ljepote, zaljubila u samu sebe. (Ḥatmī Lāhūrī, 1376: I/677.)

Sudi Bosnavi: Ovoj blistavoj svijeći što osvjetljava srca svatko želi otpuhnuti neku čarku, vradžbinu, priču ili rukju ne bi li je sebi privukao. Međutim, ne saznasmo čijoj li je priči naklonjeno njeno nježno srce. Svi, dakle, nastoje svojom pričom privući njenu pažnju i osigurati njenu naklonost, ali, na koncu, ipak se ne razjasni čijoj priči je ona naklonjena.

Čiji li je blistavi i jedinstveni biser ona svijeća što obasjava srca, odnosno čija li je zjenica oka i čije li je premilo čeljade? (Sūdī Bosnavī, 1374: I/432-433.)

*Ono rubin vino što me opi bez kušanja ijedne njegove kapi,
 S kim li sjedi i s čijeg li vrča i pehara slasno se ispija?*

Tabatabai / Saadatparvar: Gdje li je i s kim besjedi onaj jedinstveni Voljeni, kojemu nema ravnog po ljepoti kakvu nikada ne vidjeh; opi me i uskrati me za svoje osvjedočenje, ostavljajući me u opijenosti. Htio je reći:

*Od vreline vatre daljine utopih se u znoj ja k'o ruža,
 Donesi mi – o noćni vjetre mili! – povjetarac što utjehu pruža.
 Svijet je starac nestameni, na ovog ubicu Ferhada vrisnut sad ću
 Što on čarkom i prevarom ražalosti slatku moju dušu!*

*Tajne ljubavi i opijenosti od mene počuj, vaiza ne slušaj
Jer sa vrčem i peharom svake noći, s mjesecom i Sjevernjačom drugujem.* (392. gazel)

Također, htio je kazati:

*Ti si poput noći, a ja svijeća sehurske osame ostajem,
Nasmiješi se i vidi dušu kako lahko ja predajem.
Na pragu Tvoje nade, vrata oka ja otvorih
Da bar jedan pogled baciš i mene iz njeg' izbaciš.* (397. gazel)

(Sa'adatparvar, 1380: II/21-22.)

Hatmi Lahuri: U Lahurijevom *Tumačenju Hafizovog «Divana»* ne pronalazimo ovaj distih. Nije to, naravno, ništa ni strano ni čudno, jer se rukopis na temelju kojeg je nastalo Tabatabaijevo i Saadatparvarevo tumačenje umnogome razlikuje od svih drugih rukopisa i brojem zabilježenih gazela i bejtova umnogome nadmašuje broj gazela zabilježenih u drugim rukopisima Hafizovog *Divana*. Ipak, usporedba između trećeg bejta zabilježenog u Tabatabaijevom / Saadatparvarevom rukopisu i redosljeda bejtova u rukopisu na osnovu kojeg je Hafizov *Divan* tumačio Hatmi Lahuri otkriva nam da je u pojedinim rukopisima došlo do određenih izmjena u prijepisu rukopisa koje su dovele do redukcije broja bejtova u nekim gazelima. Vino koje opija bez unošenja ijedne kapljice u nutrinu spominje se u trećem bejtu gazela što ga bilježi Hatmi Lahuri. Kao što je već napomenuto, on to tumači kao snagu božanske svjetlosti koja je u stanju svojim blijeskom prosvijetliti nutrinu duhovnog putnika, kao što vino snažnog mirisa u svom pokloniku može pobuditi snažnu vinsku žeđu.

*Rekoh: "Ah, i žal je ludom srcu Hafizovom kada tebe uz njeg' nije!"
Uz smiješak što šapat joj prati, reče: "Za kim li je ono divanija?"*

Tabatabai / Saadatparvar: Prijatelju rekoh: Pošto si me uskratilo za susret sa sobom i zarazio ljubavnim bezumljem, kako da se bez Tebe smirim i uspokojim? Nasmija se i reče: Kako me može tražiti uglednik koji uvažava svoje bivstvo? Onaj koji svoje jastvo i bivstvovanje izgubi u nama i stigne do svoga utrnuća, ne razaznaje više razdvojenost da bi osjetio ljubavno bezumlje i ludovanje. Ovim želi reći:

*Zbog svoje kratke ruke pod teškim sam bremenom,
Pa sam pred visokim stasovima postiđen i vremenom.
Ako mi zindžir od vlasi kose ruke ne sveže
U protivnom ću glavu podići u zanosu ljubavnom.
Moga oka samo pitaj kakva su nebesa stanja,
Jer po vascijele noći brojim zvijezde na nebu prostranom.
Kao Hafiz i ja glavu opijenu baš imam, ali
Milosti se one vile nadam strašću nesmanjenom.* (419. gazel)

(Sa'adatparvar, 1380: II/22.)

Hatmi Lahuri: Odmah na početku smo mogli zamijetiti da je istinski arif, spoznajnik Božijeg sveprisustva i svepostojanja, Hafiz iz Širaza, ovaj gazel spjevao u posebnom duhovnom stanju ljubavnog zanosa i ushita u kojem nije mogao zamijetiti svijet oko sebe, niti je imao priliku pridržavati se propisa o lijepom ponašanju

i ophođenju, pa je mogao osloboditi hitre jahalice svoje mašte i izreći sve ono što je u tom stanju osjetio. Međutim, iako ga stanje ljubavnog zanosa odvaja od svega i privlači samo Uzvišenom Bogu, do čijih riznica milosti se stiže putem časnog Poslanika, s.a.v.a., Poslanikovu svjetlost ne odvaja od njega. Poslanikova svjetlost nastavlja ga voditi i upućivati prema istinskom duhovnom savršenstvu koje se nadaje kao duhovni obredni ritual samopročišćenja, bez kojeg je nemoguće kročiti u prostranstva spoznaje Božijeg sveprisustva. Ta svjetlost ga – sudeći prema posljednjem stihu tumačenog gazela – u određenim trenucima i kudi i kritizira, ali i savjetuje, jer posljednjim riječima ga pitanjem “za kim li je Hafizovo srce divanija” želi podsjetiti da, uprkos silnoj ljubavi, mora sačuvati i svoju vezu s osnovama lijepog ophođenja, odnosno sačuvati pribranost pomoću koje vjernik mora kontrolirati svoje tjelesno egzistiranje i ni na trenutak ne postati negativan primjer okolini koja ga okružuje i, na određeni način, ispunjava. Sve spomenuto podložno je propitivanju. (Ĥatmī Lāhūrī, 1376: I/678.)

Sudi Bosnavi: Onoj voljenoj se požalio na Hafizovo ludo srce i spomenih šta sve čini ojađeno udaljenošću od nje. Podsmjehujući me upita: A za kim ljudi Hafizovo srce? Htjela je reći da ona uopće ne zna za kim luduje srce tog usahlog zaljubljenika, da nije ona kriva za njegove boli i da uopće nije zainteresirana da sazna bilo šta o njegovom ljubavnom žalu. Htjela je još reći: Neka se žali onom ko ga je zaludio! (Sūdi Bosnavī, 1374: I/434.)

Zaključak

Poezija Hafiza Širazija kao spoj klasičnog gnostičkog i lirskog gazela i kao odraz pjesnikove poetske maštovitosti, koja se na trenutke kreće u sferi svetog a na trenutke u sferi prolaznog, kroz protekla stoljeća plijenila je pažnju brojnih učenjaka i gnostika koji su u njoj tražili objašnjenje posebnog smisla postojanja, znakove na putu ka duhovnoj savršenosti ili, ovisno o početnim doživljajima same poezije, rječitost dovoljno profinjenu da uljepša bivstvovanje u prolaznosti. Različiti pristupi tumačenju Hafizove poezije rezultirali su nastajanjem različitih tumačenja njegovih stihova. Razlike u razumijevanju i tumačenju na trenutke su toliko izražene da se pitanje o ispravnosti razumljenog nameće kao nužnost. Međutim, upravo semantička slojevitost skrivena u ambigvitetima kao osnovnoj karakteristici Hafizove poezije svakom od tumača daje za pravo da tekst tumači onako kako ga razumije, jer se poezija ovog pjesnika razumijeva upravo na osnovu formule: tekst + životno iskustvo + obrazovni nivo čitaoca = značenje.

Izvori i literatura

- Al Meġlisi, Muḥammed Baqir (1983), *El-Bihār*, sv. 94, Beyrūt: Dār al ehyā.
- Ĥatmī Lāhūrī, Ebu-l Ḥasan ‘Abdurrahmān (1376/), *Šarḥ-e ‘erfāniye ġazalbhāye Ḥāfez*, tashīḥ va ta’liqāt-e Behāuddīn Ḥorramšāhī, Kūroš Manšūrī va Ḥosain Motī’i Amin, sv. 1, Tehrān: Našr-e Qaṭre.
- Mutahari, Murteza (2009), *Hafizov irfan*, preveo Sedad Dizdarević, Sarajevo: Fondacija “Mulla Sadra”.
- Sa’adatparvar, ‘Alī (1380/), *Ġemāl-e āftāb va āftāb-e bar nazar: Šarḥi bar Divān-e Ḥāfez*, sv. 2, Tehrān: Ehyāye ketāb.
- Sūdi Bosnavī, Muḥammed (1374/), *Šarḥ-e Sūdi bar Ḥāfez*, tarġomeye ‘Esmat Sattārzade, sv. 1, čāp-e čaharom, Tehrān: Enteshārāt-e Zarrīn.

Abstract

Different Approaches to the Interpretation of Hafiz's *Divan* (Tabatabayi/Saadatparvar, Hatmi Lahoori, Sudi Bosnavi)

Elvir Musić

Khaje Shamsuddin Muhammad Hafiz Shirazi is a poet whose poetic experience and unique poetic talent launched a true revolution in the very approach to the poetry written in Persian language. His playing with the meaning of word, the semantic stratification which decorates his verses and numerous obscurities turned into legends that loomed over his life, all of which ultimately produced gazels that were created as a combination of Rumi's gazels filled with Gnostic themes and Sadi's lyric gazels. It was precisely this feature of Hafiz's gazels created as a combination of sacred and profane and lower spheres and higher spheres, that has motivated numerous scholars, Gnostics and philosophers to dare engage in interpretations of his gazels.

This paper presents three different approaches to the interpretation of one Hafiz's gazels, as well as three different interpretations based on the differences in the starting points from which the interpretations commenced. The differences in experiencing Hafiz's poetry show us how pithy his poetry is and how many different meanings may be discovered in it. At the same time, this shows us that the meaning of the verses of this brilliant poet is revealed through the following formula: the text + the life experience + the educational level of the reader = the meaning.

Keywords: Hafiz, Divan, Sudi, gazel, interpretation